

Pär Nuder: Förintelsens minnesdag den 27 januari 2009 i Stockholms Stora Synagoga

På sidan femtio i boken *Om detta må ni berätta* finns två fotografier.

Den ena bilden visar ett tjugotal nakna kvinnor. De står på led, tätt tryckta mot varandra. Några av dem bär på sina barn, som de ömt sluter sina armar omkring. Kvinnornas ansiktsuttryck går knappt att urskilja i det svart-vita fotografiet. Men man kan ana förnedringen, förnimma känslan av skräck.

Det var den 14 oktober 1942. Ett tusensjuhundra judiska kvinnor och barn fördes från gettot i Mizocz till en ravin utanför Rovno i västra Ukraina.

Den andra bilden visar samma kvinnor och samma barn – skjutna till döds av tyska *Einsatzgruppe C* och ukrainsk polis. Kropparna ligger i en hög, i förvridna ställningar. Men alla skott har inte varit dödande. En bödel höjer sitt gevär mot en kvinna som alltjämt lever. Bredvid henne sitter ett barn – också det levande. I några sekunder till.

Hade den pojken fått leva hade han varit runt 70 år gammal idag. Mannen hade kunnat blicka tillbaka på decennier av storartad utveckling i mänsklighetens historia: nya mediciner och tekniska landvinningar, diktaturers undergång och demokratins segrar, välfärd och välstånd, fantastiska musikverk och storslagen litteratur.

Kanske hade mannen idag varit en älskad farfar eller morfar – en sådan där vis människa vars livserfarenhet ger svar på de flesta frågor. Kanske hade hans barnbarn tytt sig till honom och förskrämt frågat:

– Varför har de dödat människorna?

Färg-TV-bilderna från massgravarna på Balkan eller i Rwanda är lika svåra att ta till sig som de svart-vita bilderna från Rovno. Kanske hade mannen försökt förklara det oförklarliga för sitt barnbarn. Hur berättar man om ondska för ett barn?

Elie Wiesel sade en gång att det är nödvändigt att minnas, för om vi glömmer gårdagens brott är vi dömda att återupprepa dem. Han menade att om en grupp människor kan bli dödade, kan vilken annan grupp av människor också bli mördade. Vi kallar det för folkmord.

Under de senaste årtiondena har forskarna uppfunnit vacciner och botemedel mot många av de sjukdomar som tidigare skördade miljontals offer. Men ingen har funnit formeln till vaccinet mot den värsta farsoten av alla: människans egen ondska. Latent finns den inom oss alla. Latent finns hela tiden risken för nya folkmord.

Det finns inget piller eller vaccin mot ondskan. Det enda sättet är att berätta – att med hjälp av ord foga samman erfarenheter och fakta, känslor och statistik, för att på så sätt öka vars och ens inre motstånd mot att ondskan upprepas. Ett sådant försök var projektet *Levande historia*.

Om detta må ni berätta var skriften som för tio år sedan spreds i över en miljon exemplar. En ny generation svenska ungdomar fick kunskap om Förintelsen. Vi som arbetade med projektet *Levande historia* hade aldrig kunnat drömma om ett sådant gensvar.

Vi spände bågen än mer och skickade en inbjudan till andra länder att tillsammans, i organiserad form, sprida ljus över Förintelsen. På en del svenska ledarsidor hånades initiativet. Men de tystnade snart.

Tillsammans med de amerikanska och brittiska regeringarna bildades *the Task Force for International Cooperation on Holocaust Education, Remembrance and Research*. Aktionsgruppen lever än i dag – med 26 länder som medlemmar och över 50 organisationer knutna till gruppen.

Jag fick förmånen att 1998 åka till Washington och representera Sverige vid den stora konferensen om det av nazisterna stulna judiska tillgångarna under andra världskriget. I Washington bjöd den svenska regeringen in till den – som det skulle visa sig – första av fyra internationella konferenser.

Den inledande konferensen handlade om Förintelsen – därefter om intolerans, försoning och folkmord. Det nya millenniets första internationella konferens handlade om mänskliga värden och värderingar. Inte om ekonomi eller säkerhetspolitik. Världens blickar riktades mot Sverige – ett litet land som inte självt upplevt Förintelsen, men som inte vågade ta risken att låta ignorans och okunskap få fotfäste.

* * *

Författaren och journalisten Cordelia Edvardson intervjuades nyligen i Sveriges Radio. Hon berättade om den magiska berättarglädjen, som hon ärvde av sin mor, den katolska, tyska författarinnan Elisabeth Langgässer.

”Magin fanns ju i den”, sade Cordelia i radioprogrammet och syftade på berättandet. Men så sade hon: ”I Auschwitz dog den – för där dog allting. Det stora gråa intet som uppslukade allting.”

Tänk om Cordelia Edvardson inte hade återfunnit magin i berättandet? Då hade inte hennes vittnesmål från Auschwitz blivit skrivet. Det brända barnet, som sökte sig till elden i Israel, hade inte kunnat rapportera från vår tids stora sår – konflikten i Mellanöstern.

Få nu levande svenskar har betytt så mycket för att beskriva det onda som har varit – och samtidigt öppnat våra ögon inför de orättvisor som finns i samtiden. Cordelia Edvardson förmår att hålla fler än en tanke i huvudet samtidigt. Perspektiven vidgas genom hennes kalejdoskop.

Det är en bjudande plikt och en stor ära att få uttrycka min och – vågar jag påstå – svenska folkets beundran över Cordelia Edvardsons gärning i mänsklighetens tjänst.

* * *

Om en stund går vi ut ur detta vackra rum och kliver in i ett annat, mycket större rum. Under himlavalvet kommer vi tysta att paradera längs en stenvmur med namn inhuggna. Bakom varje namn fanns ett leende och känslor, ögon som glittrade, unika erfarenheter och stor klokskap, varma läppar och känsliga fingertoppar. Bakom varje namn fanns en människa som inte fick leva därför att hon bara var.

Fortfarande finns de som kan berätta om dem vars namn är ristade i stenvmuren. Men nästa minnesdag, nästa 27 januari, kommer de överlevande att vara färre. Till slut finns inga kvar. Men deras ord får inte tyna bort i evighetens mörker utan måste bli våra och våra barns ord.

”Det går aldrig över”, sade Cordelia när vi talades vid i telefon i morse. Ondskans erfarenheter hinner hela tiden i kapp de överlevande.

Vi som inte har ett nummer intatuerade på våra underarmar, vi som aldrig har stått öga mot öga med en bödel som beordrar våra föräldrar att ställa sig i kön som leder till gaskammaren, vi som inte har behövt känna smärtan över att tvingas överge ett barn, vi som knappt kan föreställa oss Förintelsen – nu är det vårt ansvar att tradera vittnesmålen till nästa generation.

Ty ingen annan än vi själva kan vaccinera oss mot att ondskan upprepas.